

Զէյնաբ. Սպասեցէք, ես ինքս հարցումիորձ կ'անեմ յանցաւորներին: (ձանաչելով Էրեկէին եւ Անանիային, զունատում է): Մըմնք են մարդասպանները:

Օթար-բէկ. Մըա որդին է, Թագուհի. իսկ այս լաւուտի չղբայրը:

Զէյնաբ. (Լուռ իջնում է սանդուխի աստիճաններով: Նրա եւ ձերբակալուածների մէջտեղը կանգնած է կատաղութիւնից զողացող Օթար-բէկը: Չորս հոգի բռնած են Անանիային եւ Էրեկէին: Տասը-տասն-նրկու հոգուց բաղկացած զինուորների մի խումբ կանգնած է նրանց ետեւը: Զէյնաբի ետեւը—Ռուբայան: Մի վեց մօրդ Ալ-Ռազարի մարմինը ձեռների վրայ առած՝ կանգնած են առանձին խմբով: Պատուհաններում՝ կանանց դէմքեր): Ի՞նչ էր պատճառը, որ սպանեցիք սրան:

Անանիա (Ականջ դնելով). Մենք ոչ մի մեղք չունենք, ուղորմած Թագուհի: Ո՛չ ես էի խմանում, ո՛չ էլ որդիս, որ էն չարապործն էգպէս բան էր դրել մաքումը: Որդի չէ, կրակ ու պատուհաս մեծացրի նրան իմ գլխին: (Ականջ է դնում):

Զէյնաբ. (Խորին սիրով նայում է Էրեկէին. բայց խիստ եղանակով) Ի՞նչպէս սիրտ աբիր, այդպիսի բան անել, այ պատանի:

Էրեկէ. (Նայելով Ռուբայային, որն աննկատելի բացասական շարժումն է անում զխումբ) Ես ոչինչ չգիտէի, Թագուհի:

Անանիա. Ես ու նա քնած էինք ձիաների մօտ, Թագուհի: Հարցրու ախտատանն եղած մարդկանց... Մէկ էլ լսում ենք՝ զոռում-զոչումի ձէն է գալիս... Մարդիկ դէս ու դէն են վազում... Մենք էլ վեր թռանք... Դեռ հարցրի էլ ամենքին, Թէ Դաթօին հօ տեսող չի եղել...

Օթար-բէկ. (Կատաղութեամբ) Մեւտ ես ասում, բաւթան շուն... ես բեղ լաւ եմ ճանաչում...

Զէյնաբ. (Օթար-բէկին) Ո՞վ է համարձակում Թագուհու հետ միասին հարցումիորձ անել յանցաւորներին:

Օթար-բէկ. Ներքի, ով տիրուհիս:

Զէյնաբ. Սպանուածի մարմինը ներս տարէք: (Մարմինը ներս են տանում: Պահակախմբին եւ հաւաքուած մարդկանց) Ցրուեցէք ձեր տեղերը: (Ամենքն էլ ցրում են, բացի չորս հոգուց, որոնք բռնած են Անանիային եւ Էրեկէին): Դու էլ գնա, քնիր, գեցեցկուհի. էլ չեմք չի վրդովիլ քո քուռը:

Ռուբայա (Չուղինալով հեռանալ). Առանց քեզ վախենում եմ, տիրուհիս:

Զէյնաբ (Իշխանաբար). Գնա, դաւակա Գիշերային ցօղն ու անքնութիւնը կը վնասեն քո գեղեցկութեան: Իսկ որպէսզի դու չվախենաս, զռանդ պահակներ կը կանգնեն: Գնա:

Ռուբայա. (Չար ու խէթ հայեացք պցելով Թագուհու երեսին) Հնա-

զանդ եւ հրամանիդ, տիրունի (Երեկէի մօտից անցնելով՝ կանդ է առնում ու քնքոյշ, հնչուն ձայնով եւ մի առանձին խորհրդաւոր շեշտով հարց է տալիս թաղունն) Ուզում ես հրամայել, որ հէնց հիմա մահուան պատիժ տան սրանց, թագունի:

Ձէյնար (Խիտ զարմացած՝ շտկուելով). Քեզ ի՞նչ. ինչի՞դ է պէտք իմ վճիռը:

Ռուքայա. (Խիտ խոնարհ) Գուցէ թագաւորն ինքը կ'ամենայ հարցուփորձ անել սրանց, թագունի: Ներքը յիմար խօսքիս: (Համարում է նրա ձեռքը եւ հեռանում՝ աչքը զցելով Երեկէին):

Ձէյնար. (Օթար-բէկին, աչքը Երեկէի վրայ) Ռուքայան ուղիղ է ասում: (Իծուարութեամբ) Շղթայեցէք դրանց. միայն տեսէք— մի հատ մանդ անգամ չպակասէ դրանց գլխից: Տարէք: (Անսնային եւ Երեկէին տանում են: Ձէյնարն հայեացքով երկար հետեւում է նրանց եւ ապա ուժասպառ ընկնում է ծառի տակ գտնուող թախտի վրայ: Օթար-բէկն իսկոյն նետում է դէպի թագունին):

XI

Օթար-բէկ. Ներքը ինձ, ողորմած թագունի: Ես՝ քո վաղեմի ծառայէ՛լ չկարողացայ անվրդով պահպանել քո հանդիստը: (Գլխի դողոցով) Ես արժանի եմ մահուան— և գլխով ինչ եմ խնդրում:

Ձէյնար. Եւ մի էլ սպասիր, Օթար-բէկ:

Օթար-բէկ. Մեծափառ թագունի, հզօր թագունի: (Մունկ է չորում): Քո անկողնից ցատկով, քո աչքից ընկնելն ինձ այս օրը հասցրեց: Բայց թող միայն, թող իմ արիւնն յագեցնէ քո զայլըոյթը: Խնայիր աղջկանս, ով գթառատ թագունի: Ինչի՞դ է պէտք նրա կեանքը:

Ձէյնար. Ուրեմն դու սիրում ես նրան:

Օթար-բէկ. (Անկաս, սողալով նրա ոտքերի առաջ) Օ՛, թագունի. եթէ դու լսէիր նրա ասածները... Ես ինքս էլ չգիտէի, թէ որչափ սիրում եմ նրան... Ինքս վարձկանի մէկը, անառակ, Աստուծա մոռացած... Նրա մէջ ժպտում է ինձ իմ երիտասարդութիւնը, մեծազօր թագունի: Վաղուց էր ես նրան չէի տեսած, այսօր տեսայ... Օ՛, տիրունի. մեծափառ, հզօր թագունի: Ամէն ինչ ես զոհ բերի քեզ ու թագաւորին... Ամէն ինչ մոռացայ նրա և քո փառքի ու զօրութեան համար... Ես դաւաճան չեմ, ով մեծաշուք թագունի... Ո՛չ, դաւաճան չեմ... Թող միայն ինձ կործանէ քո անկողնից ցատկով— ազատութիւն տուր նրան, մի զոհիր նրա կեանքը... զոհիր միայն ինձ (հեկեկալով համբուրում է նրա հանդերձը):

Ձէյնար. (Ուրախացած, բայց զսպիլով ուրախութիւնը) Օթար-

բէկ. Բայց ո՞վ կը լինի նրա տէրն ու պաշտպանը քո մահից յետոյ։ Ի՞նչտեղ պիտի նա փրկութիւն գտնէ այն մարդկանց ձեռքից, որոնք միտում են Վրաստանում, որպէս գայլերը ոչխարի հօտում։

Օթար-բէկ. Ես մի հաւատարիմ ծառայ ունեմ։ Նա կը տանէ նրան իմերէթ։

Զէյնաբ. Բայց նորերս դժւ չէիր ասողը—թէ ինչո՞վ են թուրքերը պարսիկներից կամ արաբներից լաւ։ Նրա համար ապաստան չկայ ոչ մի տեղ, Օթար-բէկ, ոչ մի տեղ։ Սկսած Կասպեան ծովից մինչև լայնատարած Սև Ծովի ափերը՝ չկայ մի մարդ, չկայ մի թիղ հող, որ ազատ լինի։ Ամեն տեղ աբխէզն ու բռնութիւն։ Ամեն տեղ իսլամի ոտքը կոխկրտում է տապալուածների կրծքերը։ Ամեն տեղ արտասուք ու ստրկութիւն։ Ամեն տեղ մահ, մուրացկի վիճակ, գերութիւն, տանջանք, տառապանք... և ստրկութիւն, ստրկութիւն—միմյն ստրկութիւն՝ ծաւալուած սև ու մութ գիշերուայ նման։

Օթար-բէկ (Ապշած նրա այդ եղանակ խօսելուց). Մեծափառ թագուհի...

Զէյնաբ. Ո՞ւր է նա, հէր է այդ թագուհին։ Ո՞ւմ ես գու աշգպէս կոչում, Օթար։

Օթար-բէկ. Քեզ, Զէյնաբ թագուհի։

Զէյնաբ. Ես ճանաչում էի Թամար թագուհուն. իսկ ես — ես ստրկուհի եմ և ոչ թագուհի։ Ես յիշում եմ Թամարին՝ Չախիլ, հաւրտ, բաց երեսով, Թէյմուրազ թագաւորի լուսազնիւ և բերկրալի գուգակցին, Աստծու ազատ ժողովրդի բերկրանքին։ Ազատ սիրով ինձ շրջապատում էին ձեր ազատ կանայքն ու աղջկերքը, Վրաստանի իշխաններն ու ազնուականները։ Մեր օրհնեալ երկնքի տակ, սուրբ զանգերի զողանջիւնին ունկնդիր՝ անուշաբոյր աղբիւններն ու պարարուն դաշտերն անցնելով՝ մենք ուխտի էինք գնում մեր հայրենի սրբավայրերը մեծահանգէս աօներին։ Ազատ միանում էր մեզ հետ ճանապարհին ամեն պատահող, և թագաւորն ու թագուհին ազատ ժողովրդի գլուխն անցած՝ ազատ գնում էին աղօթելու առատ եկեղեցիներում։ Եւ ազատ ու զօրեղ հնչում էին մայրենի երգն ու տաղը մեր խնջոյքներում, հայրենական տաճարների ստորոտներում։ Եւ թագաւորն ազատ ժողովրդի հետ սեղան բազմած՝ ազատ երկրքի վրայ, երկնքի հովանու տակ, ինքն էլ մասնակից էր այդ ժողովրդի քէֆին ու ուրախութեան։ Եւ մեծ էր, անչափ մեծ էր մեր փառահանգէս խնջոյքի ապարանքը։ Երկնականամարն էր նրա առաստաղը, անտառախիտ լեռները—նրա պատերը, զմբուլախի բլուրները—նրա յատակը, իսկ հայրենական տաճարները—նրա սրբութիւնը։ Ազատ վրացին անվախ որոնում

էր ազատ վրացունու. սէրը Առանց ահ ու դողի՝ մայրը կըրծ-
քին էր սեղմում իր զաւակին: Առանց երկիւղի հողա-
գործն իր վարուցանքն էր անում, հովին իր հօտն էր
պահպանում: Եւ ամենմէկն ազատ քաղում ու վայելում էր իր
այգիներէ բարիքները: Եւ Աստուած՝ շրջապատուած իր սրբ-
բերով՝ ժպտում էր Վրաստանին և երկնքից օրհնութիւն ա-
ռաքում իր հաւատարիմ, իր ուրախ ու ազատ ժողովրդին, որը Տի-
րոջ Խաչի միակ նեցուկն էր բովանդակ արեւելքում... Իսկ հիմա՝
Օթար-բէկ. Թագունի:

Ջէյնար. Ահա մենք երկուսս էլ դէմադէմ կանգնած
իրար ենք նայում, Օթար. Իմ աչքերն արդէն մոռացել են լա-
լու սովորութիւնը. բայց նրանք սովորել են ստել, շողորորթել
և ամբողջ գիշերներ չքնել յուզումներից ու մտածումներից:
Իսկ դու, դու, քաջոյժ ռազմիկ և Թէյմուրազի բարեկամ, ո՞վ
ես դու այժմ քո ամբողջ ոյժով ու իշխանութեամբ: Դու—ըս-
տրուկ ես: Դու լոկ շուն ես Սիւլէյմանի աչքում, մի շուն, որը
պիտանի է միայն որս բռնելու համար, որին վիճակուած է
միշտ դողդողալ նրա մտրակի տակ և միշտ վազվզել նրա
ձիու ետևից: Եւ ի՞նչ է քո բոլոր ծառայութիւններդ վարձը:
Քեզնից խլում են քո սիրասուն աղջկանդ, տանում են օտար
աշխարհ ու նետում մեր հայրենիքի գլխին դժողը դարձած
հրէշի ծոցը իբրև մի խաղալիք նրա մէկ-երկու գիշերուայ պիղծ
զուարճութեան համար: Իսկ քեզ մահ է սպառնում, որ մի ուրիշ
ոճիւր է գործել՝ սպանելով ներքինիին—այդ վարշելի արարածին:
Հապա Վրաստանը, Օթար, Վրաստանը: Մի նայիր, տես ի՞նչ
է կատարւում չորս կողմը: Ասում եմ քեզ—ամեն տեղ ստըր-
կութիւն, միայն և միայն ստրկութիւն՝ ծաւալուած՝ որպէս սև ու
մուր գիշեր:

Օթար-բէկ (Գլուխն առնելով ձեռքերի մէջ). Թագունի, Թա-
գունի:

Ջէյնար. Հապա ես: Գիտե՞ս—հում շղթայել տուի հէնց
այս րոպէիս: Գիտե՞ս—հում պիտի շղթայակապ տանեմ Սիւլէյ-
մանի մօտ: Գիտե՞ս—հմ պիտի դժոխային տանջանքներ կրելով՝
մեռնի աչքիս առաջ: Օթար, գիտե՞ս... ո՞վ: Ի՞մ որդին:

Օթար-բէկ. (Չարհուրած) Ի՞նչպէս... Թագունի... քո որ-
դին:

Ջէյնար. Քսան տարի է, ես նրան չէի տեսել: Օտարի
ձեռքին մեծացաւ նա: Օտարի աչքն էր տեսնում, թէ ի՞նչպէս
նա հասակ է առնում, տղամարդ է դառնում: Օտարի ականջն
էր լսում նրա ձայնը, նրա խօսքուզրոյցը: Իսկ ես ամբողջ քը-
սան տարի չէի համարձակւում գէթ մի անգամ, գէթ հեռուից

նայել նրա երեսին: Եւ այսօր առաջին անգամն էր, որ ես տեսայ նրան, տեսայ—եւ չհամարձակուեցի փարել նրա վզով, սեղմել նրան իմ կրծքին, ողողել նրան իմ արտասուքներով: Եւ նրան ուղղած իմ առաջին խօսքը—դատապարտութեան խօսք էր, իսկ իմ առաջին փաղաքշանքը—շղթաներ:

Օթար-բէկ. Բայց ի՞նչպէս եղաւ, որ նա փրկուեց, Թամար: Ամբողջ ժողովուրդը գիտէ, որ սպանուել է:

Զէյնաբ. Յիշիր այն գիշերը զարհուրելի ճակատամարտից յետոյ, որի միջոցին սպանուեց Թէյմուրազը եւ Չախշախուած ընկաւ Վրաստանը: Բոլորովին վերաւորուած, մի փոքրիկ խումբ զինուորների հետ դու սրարշաւ եկար ինձ մօտ, Օթար, Մետեխի ամրոցը՝ գլոժելու ինձ ամուսնուս մահը եւ մեր թագաւորութեան անկումը: Եւ դու ընկար իմ ոտքերի մօտ՝ արիւնաքամ լինելով անհայտ վէրքից... (ցոյց է տալիս Օթար-բէկի երեսի սպին):

Օթար-բէկ. Օ', չաքաղէտ, սարսափելի օր:

Զէյնաբ. Ես կանգնել էի բո գլխավերեւ, Օթար, եւ երեսաս սեղմում էի կրծքիս: Իսկ մեր զօրքի վերջին մնացորդները՝ մէկը միւսի ետեից ընկնելով, ջարդուում, կոտորատուում էին պարիսպների վրայ: Միւլէյմանի զօրքերը գետի երկու կողմից մօրեխի նման ծածկել էին շրջակայ լեռները եւ ծայրը չէր երևում: Թիֆլիսը խարոյկի պէս բոցավառուում էր Մետեխի ստորոտում: Պատերն անգամ դողում էին լաց ու վայնասունից: Գիշերը կարծես վառ ցերեկի էր փոխուել հրդեհների ցուրքից: Գետի ալիքները կարմրել էին արիւնից: Եւ փլչում ընկնում էր մի ամբողջիւն միւսի յետեից: Եւ թշնամիների յաղթական աղաղակներն աւելի ու աւելի էին սաստկանում եւ դղրդացնում օդը: Երեք հոգի էինք մնացել վերջին ամբողջիւնը պաշտպանողներս՝ ես, կրծքիս հանգչող մանուկ որդիս եւ դու՝ ոտքերիս մօտ կիսամեռ ընկած զօրականդ (երկունս էլ լուռ են): Ո՛հ, ես յիշում եմ այդ գիշերուայ ամեն մի վայրկեանը: Կարծես նա կրակով լինի դրոշմուած կրծքիս խորքում: Դու ուշքի եկար, նայեցիր աչքերիս—յիշում ես, Օթար:

Օթար-բէկ (խորին լուգմունքով). Յիշում եմ, Թամար: Ես վերկացայ եւ աչքերս մութ կոխած, պատերից բռնելով, լուռ ու մունջ գնացի մեռնելու քեզ համար: Ի՞նչ պատահեց յետոյ—չեմ յիշում: Ես ուշքի եկայ, երբ արդէն շատ օրեր էին անցել, եւ վկայ է Աստուած, որ ես կուռում էի քեզ համար, մինչեւ որ տարածուեց այն զարհուրելի լուրը, թէ դու... դու, Թամար...

Զէյնաբ. Դարձել եմ Զէյնաբ Թագուհի, Միւլէյմանի սի-

րական կի՛նը, իմ Աստծու և իմ հայրենիքի կրակ ու պա-
տի՛ժը...

Օթար-բէկ. Ե՛ս էլ գնացի քո ճանապարհով:

Զէյնաբ. Ուրեմն՝ այդ ճանապարհով էլ գնա մինչև վեր-
ջը, Օթար: Գիտե՞ս ինչ անցաւ դիտովս քեզանից յետոյ: Լսիր—
և ապա դատիր ինձ: Երբ գազանացած պարսիկները տապալե՞ծ
լու վրայ էին մեր վերջին ամրութիւնը, կատուի պէս մագլցե-
լով քարափների վրայով, որտեղից-որտեղ էր, պատուհանիս
հասաւ Անանիա Գլխիսան: Զեռքին բռնած ունէր մի երեխայ:
Վսե՛մ գործ կատարուեց այդ վայրկեանին, Օթար: Վսե՛մ գործ:
Այդ գործն սկսեց լուսաւորել իմ բովանդակ կեանքը. նա ինձ
ուսուցեց, թէ ինչպէս պիտի ապրեմ:

Օթար-բէկ. Ի՞նչ գործ, ո՞վ թագուհի:

Զէյնաբ (Գլխովն պաշարուած յիշողութիւններով). Գլխիսան ինձ
ասաց. «Պարսիկները որոնում են քո որդուն: Նա է ամենից
վտանգաւորը նրանց համար: Տո՛ւր ենձ որդիդ: Ես նրան կը
վերադարձնեմ քեզ, երբ հասնի ժամը: Թող իմ որդին զո՛հ գը-
նայ նրա փոխարէն: Եւ որդուս առաւ ու անյայտացաւ: Իսկ
երբ ներս խուժեց հրոսակների խումբը և շրջապատեց ինձ, իմ
ձեռքին նրա որդին էր: Մեր դաւաճան իշխաններն արքայա-
կան զարդեր հագցրին ինձ և ձեռքս տուին մատուցարան, որի
վրայ դրուած էին արդէն նուաճած ամրոցի բանալիները: Թե-
ւիցս բռնած՝ հանեցին ինձ դարպասներից դուրս և ստիպեցին,
որ ծունկ չդնեմ փողոս մէջ: Իսկ խեղճ երեխային կապկալած՝
դրին առջև: Եւ նժոյգ հեծած՝ մօտեցաւ մեզ Սիւլէյման թա-
գաւորն՝ ինքնագոհ ու արբեցած իր յաղթանակով: Նա նայեց
մանկանը—և ձին սմբակն իջեցրեց խղճուկի կրծքին... Օհ,
այն ճիշդ (երեսը ծածկում է):

Օթար-բէկ (Ցնցումով). Աստուծոյ նահատակ: (Լռութիւն):

Զէյնաբ (Միանգամայն տարուած անցեալի յիշողութիւններով). Ինձ
ծառայում էր Իսախարը: Միաժամանակ էին ծնուել մեր երեխա-
ները: Եւ այդ սոսկալի գիշերը հայրն առաւ նրան մօր ձեռ-
քից և բերաւ, տուաւ ինձ: Նրա անունն էր Էրեկլէ: Եւ այդ
անունն է կրում այժմ իմ Գէօրգին: Որդուս հետքը թշնամի-
ների աչքից ծածկելու համար Իսախարը մնաց ինձ մօտ: Թո-
ղեց և՛ տուն, և՛ ամուսին, և՛ իր վերջին կենդանի մնացած
որդուն: Նրանց համար մօր տեղը բռնեց Անանիայի քոյրը: Մի
ամբողջ տարի ինձ անյայտ էր որդուս վիճակը—չգիտէի փըր-
կուէլ է արդեօք, թէ՞ նա էլ սպանուել է: Մի տարուց յետոյ
իմ հաւատարիմ ծառան ինձ լուր տուաւ, որ Գէօրգին կենդա-
նի է: Եւ այդ օրից, Օթար, սկսուեցին իմ ամօթանքի, մեղ-

սանքի և անպատուութեան տարիները: Ես ընդունեցի նրանց անիծեալ հաւատը Միւլէյմանի վստահութիւնը գրաւելու համար, ես էլ սկսեցի նրան նմանուել, նրա ճանապարհը բռնել: Ես արիւն ու հալածանք էի պահանջում: Եւ իմ նոր անունն աւելի սոսկալի դարձաւ իմ հայրենիքում, քան նրա դահճի անունը: Ես գեղեցիկ էի և իմ գեղեցկութիւնը խաղալիք դարձրի նրա գարշ զուարճութիւնների համար: Իմ սէքն, իմ հարբստութիւնը, արքայական փառքն ու պատիւս—բոլորն էլ ցեխն էր ընկած և տրորուած էր այդ արաբ եկեղեցիի ոտների տակ: Ես սկսեցի կեղծել, կեղծել երեսույթ, ձայնով, կրքով, իմ ամբողջ էութեամբ... Տարիներն անցնում էին: Եւ իմ անողորմութեան զոհ էին գնում հաւաղատներ, բարեկամներ, իմ վաղեմի հաւատարիմ ծառաներ: Ես սովորեցի չխանայիլ ոչ ոքի. սէք, կարեկցանք, խղճի տանջանքեր—ողջը մեռաւ, քարացաւ սրտիս մէջ: Ես այլևս ոչոքի չեմ սիրում—ոչ հարազատներիս, ոչ բարեկամներիս, ոչ ինքս ինձ... Նոյն իսկ որդուս: Ես սիրում եմ միայն իմ ժողովուրդը, իմ ցաւատանջ, աղքատ-անձաք ժողովուրդը: Նրան զոհ բերի ես իմ արքայական ու կանացի պատիւը, իմ սրտի ճշմարտութիւնը, իմ անմահ հոգու փրկութիւնը: Ել ի՞նչ կարող էի տալ նրան:

Օթար-բէլ. Թամսը, միթէ այնպիսի պատեհ ժամ չգըտար, որ խոցես թշնամուդ սիրտը:

Ձէյնար. Օթմը, միթէ արժէր լուծելու համար զոհել այն բոլորն, ինչ որ ես զոհեցի: Սկզբում ես ինքս էլ միայն վրէժի մասին էի մտածում: Քանի՞-քանի անգամ իմ զգուանքներից արբեցած՝ նա անդէն-անդօր նիւրհիլ է կրճքիս: Բաւական էր, որ ձեռքս պարզեմ—և այդ անիծեալ շունն իր մահուան գալարումներով կը յագեցնէր իմ վրէժինդրութեան ծարաւը: Բայց միթէ վրէժ, միայն վրէժ պիտի լուծէր վրաստանի թագուհին, նրա հարազատ, օրինական թագաժառանգի մայրը, չարատանջ, յօշոտուած հայրենիքի դուստրը: Ի՞նչ օգուտ պիտի տար նրան այդ մահը: Միթէ նրան կ'ազատէր ստրկութիւնից: Միթէ քիչ կան Շահի ձեռքի տակ այդ տեսակ կամակատար ծառաներ—էլ աւելի կատաղի, էլ աւելի արիւնարբու: Ո՛չ. վրէժ չէր իմ սպասածը: Ես սպասում էի այն օրուան, երբ կը փոթորկուի ժողովրդի բուռն զայրոյթը. երբ նա յորձանք կը տայ, որպէս լեռնային հեղեղատ. երբ ամեն մի ստրկի մէջ կը դարթնէ վերջապէս ազատ մարդը: Եւ այդ մարդկանց կ'առաջնորդէ իմ որդին: Եւ նրա շուրջը կը բոլորեն ազատ, քաջամարտիկ զինուորներ: Եւ ես իմ մեղքը, իմ անպատուութիւնը կը բերեմ, կը դնեմ նրա ոտքերի առջև,

որ նա դատէ ինձ: Եւ անեղ կը լինի որդու դատաստանը մօր համար: Բայց հէնց այդ անեղութիւնից կը տապալուի հօօր Իսլամը յաղթանակող Սուրբ Խաչի պատուանդանի տակ:

Օթար-ըէկ. Թագուհի, օ, սուրբ Թագուհի:

Ձէյնար. Ասում են՝ երջանկութիւն չկայ աշխարհումս: Ո՛ր, Օթար, կայ: Քո այդ արտասուքը, որ շողում է կրակուած երեսիդ,—դա է իմ երջանկութիւնը: Քո այդ հայեացքը՝ և՛ անարկու, և՛ լուսավառ,—դա է իմ բախտաւորութիւնը: Դու, որ փառք ու պատուով շրջապատուած՝ դեռ չես մոռացել քո հայրենիքը,—հապա ինչպէս կարող էին մոռանալ նրան այն թըշուառները, որոնք միայն ցաւ, միայն երկիւղ ու անարգանք են տեսել կեանքում: (Թփերի մէջ երևում է Սարան):

Օթար-ըէկ. Թամար, Թամար:

Ձէյնար. Օթար, բարձրացրո՛ւ քո յաղթական սուրբ: Քեզ կոչողը ո՛չ ես եմ, ո՛չ իմ որդին, ո՛չ էլ քո աղջիկը: Քեզ կոչում է քո ժողովուրդը երկրի վրայ և քո ծաղրուած, անարգուած Աստուածը երկնքում: Քեզ կոչում է այն անպարտ մանուկը, որին տրորեց Սիւլէյմանի ձիւն սմբակը: Դա վրաստանի սիրտն է, Օթար, որից ծորեց մաքուր, անմեղ արիւնը:

Օթար-ըէկ. Առաջ տար, ցոյց տո՛ւր ինձ իմ ուղին, ո՛վ իմ Թագուհի: Անէ՛ծք իմ ստորաքարը սրտին: Ամօթ իմ ալեոր գլխին, որ փառքի ու անառակութեան համար ծախեցի իմ հայրենիքը, իմ Աստծուն: Ներումն չեմ խնդրում ո՛չ քեզնից, ո՛չ էլ Աստծուց... չկայ ներումն ինձ համար... Չկայ ներումն ազգուրացիս և դաւաճանիս համար: Բայց վա՛յ նրանց, որոնք ինձ այս օրն հասցրին: Հրամայի՛ր, ի՞նչ ես ուզում—պատրաստ եմ:

Ձէյնար. Քո զօրքի վրացի զինուորները կը միանան քեզ հետ, կ'երթան քո ետեից:

XII

Սարա (Առաջ գալով). Կ'երթան: Եւ ամբողջ վրաստանը կը հետևէ նրանց:

Օթար-ըէկ (Չնորը սրին տանելով). Ո՞վ ես դու:

Սարա. Աստծու ծառայ—Թափառական Սարան:

Ձէյնար. Հայր-սուրբ, քեզ Աստուած է ուղարկել:

Սարա. Աստուած: Քրիստոս յարեաւ: (Համբուրում է Ձէյնարին եւ Օթար-ըէկին):